

УДК 159.922.76
DOI: 10.31891/PT-2021-1-12

ПОПЕЛЮШКО Р. П.

ORCID ID: 0000-0002-1227-1292

e-mail: roman-xnu@ukr.net

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

СКОРОПАД В. О.

ORCID ID:

e-mail:

Приватний практичний психолог, м. Хмельницький

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ТА КОМУНІКАЦІЇ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ

В статті проаналізовано деякі особливості розвитку та комунікації дітей з розладами аутичного спектру. Наголошено на тому, що у дітей з аутизмом порушена соціальна взаємодія, яка може бути прихованою в ранньому віці в формі прихованих недоліків в спільній увазі і реляційному реагуванні, що робить їх більш ізольованими. Констатовано, що для дітей з аутизмом характерними є такі риси як пасивність, відсутність інтересу до навколишнього. Також наголошено на тому, що на основі розуміння того, що комунікативні вміння у дітей з РАС самостійно не розвиваються, необхідно використання спеціальних корекційних технік для їх формування.

В результаті проведеного аналізу особливостей розвитку та спілкування дітей з аутизмом, відзначено, що процес формування комунікативних навичок у дітей з РАС, залежить від індивідуально-особистісних особливостей дитини, віку з якого почався процес формування комунікативних навичок і методичного інструментарію, який вибрав фахівець для роботи з дітьми. Також, підкреслено, що використання методів альтернативної комунікації для організації взаємодії з дітьми з РАС, сприяють налагодженню контакту між дітьми і дорослими. Зазначено, що за допомогою додаткової комунікації діти можуть висловлювати власні потреби, що значно полегшить розуміння і взаємодію дитини з оточуючими. Наголошено на тому, що процес інклюзивного навчання в Україні набирає оберти, тому більш глибоке вивчення особливостей розвитку та комунікації дітей з РАС, потребує їх подальшого детального дослідження та вдосконалення методів та прийомів їх розвитку.

Ключові слова: розлади аутичного спектру; розвиток комунікації; психологічна допомога; навчання; соціальна взаємодія.

ROMAN POPELIUSHKO

National Pedagogical Dragomanov University

VICTORIA SKOROPAD

Private practical psychologist from Khmelnytsky

THEORETICAL ANALYSIS FEATURES AND DEVELOPMENT COMMUNICATION DISORDERS IN CHILDREN WITH AUTISTIC SPECTRUM

The article analyzes some features of the development and communication of children with autism spectrum disorders. It is emphasized that children with autism

have impaired social interaction, which can be hidden at an early age in the form of hidden deficiencies in the common sense and relational response, which makes them more isolated. It is stated that children with autism are characterized by such traits as passivity, lack of interest in others. Modern domestic and foreign researchers note that one of the main shortcomings that prevent the successful adaptation of children with ASD is a violation of communication skills. Therefore, this violation manifests itself in the form of lag or lack of spoken language, inability to initiate or maintain dialogue, as well as in the form of stereotypical statements and a number of other specific features. It is also emphasized that based on the understanding that communication skills in children with ASD do not develop independently, it is necessary to use special correction techniques for their formation.

Despite the significant amount of research on the development of communication skills in children with ASD, it should be noted that while there is no universal system for developing these skills in children with ASD, so need the attention of scientists and practitioners, research aims to create and test special correction techniques communication skills in children with ASD.

As a result of the analysis of the peculiarities of development and communication of children with autism, it can be noted that the process of formation of communication skills in children with ASD depends on the individual personality of the child, the age of the process of communication skills with children.

Also, it should be emphasized that the use of alternative communication methods to organize interaction with children with ASD, contribute to the establishment of contact between children and adults. With the help of additional communication, children can express their own needs, which greatly facilitates the understanding and interaction of the child and the adults around him. As the process of inclusive education in Ukraine is gaining momentum, a deeper study of the peculiarities of development and communication of children with ASD, requires detailed research and improvement of methods and techniques of their development.

Keywords: autism spectrum disorders; communication development; psychological help; teaching; social interaction.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасне суспільство пропагує тенденції в яких є місце для людей з обмеженими можливостями. Парадигма модернізації спеціальної освіти включає в себе кілька напрямків, серед яких один з пріоритетних – ідея гуманізації. Саме в цьому контексті необхідними умовами для людини з інвалідністю є її максимальна самостійність і незалежність, рівень яких свідчить про рівень соціалізації [1].

Також необхідно зауважити, що діти з РАС не реагують на соціальне заохочення, тому не варто очікувати від них нормального мовного розвитку. Якщо ж ми живемо і працюємо з дітьми, мова яких не розвивається відповідно з стандартними часовими рамками, ми повинні розробити для них план активного навчання мови, ми повинні створити таке навчальне середовище в якому діти спонтанно могли б розвивати навички цілеспрямованого спілкування.

Весь спектр порушення соціальної орієнтації можна описати в термінах відносної нечутливості таких дітей до соціального підкріплення, при навчанні таких дітей цілеспрямованому спілкуванню необхідно враховувати їх поточні можливості і проблеми, а також типи підкріплення які можуть виявитися ефективними в навчальному середовищі.

Також, у дітей з аутизмом порушена соціальна взаємодія, яка може бути прихованою в ранньому віці в формі прихованих недоліків в спільній увазі, соціальних посиленнях і реляційному реагуванні, що робить їх більш ізольованими. Тобто їх порушення поведінкових моделей раннього спілкування і когнітивні навички не забезпечують ефективного підкріплення для інших людей, щоб встановити або підтримувати спілкування. В свою чергу, це тримає їх подалі від типового середовища навчання, яке кожна дитина має отримувати, щоб розвинути комунікативну та когнітивну сферу.

Для дітей з аутизмом характерними є такі риси як пасивність, відсутність інтересу до навколишнього, яскраво виражена надмірна пристрасть, постійний одержимий пошук певних вражень [2]. Сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідники відзначають, що одним з головних недоліків, що перешкоджають успішній адаптації дітей з РАС, є порушення комунікативних навичок. Дане порушення проявляється у вигляді відставання або відсутності розмовної мови, нездатність ініціювати або підтримувати діалог, а також у вигляді стереотипних висловлювань та ряду інших специфічних особливостей. На основі розуміння того, що комунікативні вміння у дітей з РАС самостійно не розвиваються, необхідно використання спеціальних корекційних технік для їх формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На сучасному етапі розвитку науки і практики, однією з найбільш обговорюваною темою є проблематика формування навичку спілкування у дітей з обмеженими можливостями. Серед категорій людей з обмеженими можливостями найбільші труднощі в спілкуванні відчувають діти з розладами аутичного спектру (РАС). Такі науковці як: Е. Баєнська [3], М. Веденіна [4], М. Ліблінг [3], О. Нікольська [5], Bondy A. [6], Pelaez, M. [7], Frost L. [2] розглядають аутизм не лише як порушення контакту з людьми, але й як загальний відрив від реальності. Такі порушення зв'язку у дітей з РАС можуть проявлятися полярно: і як особлива вразливість такої дитини в контактах із середовищем, і як загальне відгородження, відсутність реакції на зовнішні впливи, і як парадоксальність в сприйнятті навколишнього.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття.

Незважаючи на значну кількість досліджень у напрямку розвитку комунікативних вмінь у дітей з РАС, необхідно зазначити, що поки не існує універсальної системи розвитку даних умінь у дітей з РАС, тому потребують уваги науковців та практиків, дослідження спрямовані на створення та апробацію спеціальних корекційних технік для формування комунікативних вмінь у дітей з РАС.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз особливостей розвитку та спілкування дітей з аутизмом.

Виклад основного матеріалу.

Багато людей, які страждають аутизмом, можуть мати порушення або труднощі функціональної комунікації. Іноді це пов'язано із захворюваннями, такими як патологія розвитку мови або апраксія. Однак, найчастіше причина полягає в значному дефіциті розвитку навичок в області мотивації, обробки мови і соціальної взаємодії. Затримка мовленнєвого розвитку також буває викликана серйозними вušними інфекціями, які могли привести до зниження слуху або негативно вплинути на обробку мови на найважливіших етапах розумового розвитку.

У своїй практиці фахівці часто стикаються з невербальними дітьми. Термін «пре-вербальний» або «невербальний» означає, що індивідуум не використовує вокальну комунікацію функціональним чином на постійній основі (термін «невокальний» або «немовленнєвий» з професійної точки зору є кращим, оскільки вербальне поведінка може включати в себе і не експресивну комунікацію, наприклад, мова жестів). У більшості випадків замість типової мови такі люди використовують комунікацію неефективним або невідповідним способом (ехолалія і т.д.). Вони часто спілкуються за допомогою вказівних жестів, напрямками дій інших і, в основному, за допомогою власної поведінки. Практично будь-який спеціаліст стикався з ситуацією, коли маленька дитина, не промовляючи ні слова, контролює життя всієї родини в відповідності зі своїми бажаннями. Батьки такої дитини, як правило, знають, що два зойки означають «включи телевізор», примхливий плач має на увазі «взьми мене на руки», а поштовх брата значить «я не хочу грати» тощо.

Важливо, щоб при роботі з невербальними дітьми мета полягала не тільки в навчанні «говоріння». Метою повинна стати ефективна комунікація дитини. Навіть вербальні діти не завжди спілкуються ефективно. Ситуація, коли п'ятирічну дитину навчають

розрізнення кольорів і частин тіла в той час, як вона не може повідомити дорослому про те, що вона голодна, добре ілюструє приклад дитини, яка вміє розмовляти, але не користується своєю мовою для спілкування.

Коли ви маєте на увазі «вербальному» дитину, необхідно думати не тільки про «говоріння». Яким чином дитина спілкується? Чи володіє вона гарною рецептивною промовою, навіть якщо вона не говорить? Чи спостерігаються у дитини вербальні стимуляції, гуління, наспівує вона пісні або мелодії? Кричить дитина, коли засмучена, або шумить вона, не промовляючи ні слова? Покладаючись на власний досвід, деякі фахівці мають на увазі, що вербальні стимуляції, частий лепет, демонстрація соціальної свідомості або уваги (наприклад, дитина пильно дивиться на ваше обличчя, коли ви їй співаєте) є гарними показниками того, що невербальна дитина почне говорити. Діти, які продукують луна-реакції, що співають пісні без слів і «грають» зі звуками мови часто швидко досягають успіху в ході інтенсивного мовного втручання.

Також необхідно зазначити, що поведінка становить значну частку комунікації. Вважається, що у дітей, які не вміють комунікувати або є невербальними, спостерігаються найбільш стійкі і складні проблеми поведінки.

Якщо у дитини відсутня внутрішня мотивація до комунікації, і немає зовнішньої необхідності в спілкуванні, то з точки зору такої дитини набагато простіше брати участь у поведінці, ніж в комунікації. Дитина, якій дозволяють скидати свою тарілку на підлогу під час вечері, щоб позначити, що вона наїлася, має нульовий стимул до підбору слів, формуванню звуків і говоріння.

Для того, щоб дитина з аутизмом навчився спілкуванню, необхідна присутність заохочення. Багато батьків думають: «Чому ми повинні заохочувати дитину до того, щоб вона говорила? Інші діти просто починають розмовляти, і для цього їм не потрібен «M & M's»». Однією з характерних рис, властивих розладам аутистичного спектру, є якісне порушення комунікації. Це може означати, що дитина не володіє мовою, має затримку розвитку, або ж у неї відсутня мотивація до використання наявних у неї мовних навичок.

Отже, порушення розвитку, до якого відносять «аутизм» – явище, яке не досліджене в повній мірі на сьогодні. Науковий світ в пошуку ефективних методик, що змогли б мінімізувати, скорегувати або подолати характерну для аутичних дітей поведінку, максимально задовольнити спеціальні освітні потреби.

На сьогодні до критеріїв, які характеризують розлади аутичного спектру відносять тріаду симптомів, що здебільшого

з'являються у дітей до трирічного віку:

- порушення у сфері навички соціальної взаємодії;
- порушення вербальної і невербальної комунікації з оточуючими;
- обмежена, повторювана, стереотипна поведінка, інтереси та активність, що часто не відповідають рівню реального віку дитини [8, с. 72].

Найбільшою проблемою для осіб з розладами аутичного спектру є порушення вербальної і невербальної комунікації. Це, безперечно, впливає на розмір активного словникового запасу, розуміння зверненого до них мовлення, їх здатність до встановлення взаємозв'язків та розуміння контексту соціальних ситуацій, успішність у навчанні, здатність до встановлення взаємозв'язків та розуміння контексту соціальних ситуацій. Не існує дві дитини з однаковими порушеннями мови і комунікації.

Вчені публікують такі дані, щодо використання мови у дітей з РАС: приблизно від третини до половини дітей та дорослих із аутизмом не користуються мовою взагалі [7].

Оскільки розвиток мовлення є вирішальним чинником для розвитку майже всіх інших функцій у дітей з аутизмом, можемо зазначити, що чим раніше відбудеться діагностування і виявлення проблеми чи відставання, а головне, надано своєчасну корекційну допомогу, тим більшою є вірогідність, що дитина зможе адаптуватися до соціуму, навчання буде успішніше, а отже навички будуть набуватися і закріплюватися, що буде свідчити про можливість інклюзії. Тобто, в центрі уваги психологів та педагогів, повинно бути порушення мовлення, тобто комунікативні та соціальні сторони, без яких не можливе продуктивне навчання дітей з аутизмом [6].

Ще одним яскравим показником, являється відсутність реакції на своє ім'я (часто це спонукає батьків звертати увагу на особливість дитини і почати обстеження), а також на звернене мовлення. Залежно від віку дитини і початку ефективного корекційного втручання, збереження інтелектуального потенціалу, розуміння мовлення може бути досить гарним. Попри це залишається головна проблема - брак або виражена недостатність комунікативної функції мовлення дитини. Такі форми становлення спілкування як гуління і лепет з'являються пізніше або їх немає взагалі; лепет не звернений до дорослого, відсутня вербальна імітація звуків і слів.

Через відсутність корекції у багатьох дітей мовлення взагалі не розвивається або дитина відтворює своє власне, «пташине», зрозуміле тільки їй мовлення [9].

Щоб більше зрозуміти про особливості комунікації у дітей з розладами аутичного спектру ми звернулися до монографії Т.В. Скрипника «Феноменологія Аутизму» [10]. Автор посилається на наступне визначення терміну «Комунікація - (від лат. Communico - роблю спільним, пов'язую, спілкуюся) – це обмін інформацією між індивідами за посередництвом спільної системи символів, смисловий складник соціальної взаємодії.

При аутизмі ми не можемо говорити ні про «спільну систему символів» ні про взаємодію як таку. Оскільки повноцінна комунікація як і будь які інші, притаманні суспільству, прояви спілкування лежить в недоступній системі координат для дітей з аутичним типом розвитку, ми не можемо стовідсотково стверджувати, що діти з аутизмом нездатні до надбання навичку спілкування. Розкриття характерних ознак їхньої комунікації є надзвичайно цікавим і важливим надбанням, що збагачує не тільки наше уявлення про аутистів, але й про сенс комунікації, в цілому [11].

У дитини з розладами аутичного спектру можуть зустрічатися наступні комунікативні проблеми: говорити щось сама собі явно не потребуючи співрозмовника, або ж мова може бути взагалі відсутньою. При цьому вона не використовує ні звуки, ні жести для спілкування.

Стереотипна поведінка проявляється і в мовленні, зазвичай воно звучить як безпосередня чи відтермінована ехолоалія, досить характерна, часто обмежена в варіаціях вокалізація, лепет.

Спостерігається монотонність мовлення, немає мелодійності, швидко або повільне, неритмічне, з проспівуванням слів, або слова вимовляються по складах, немов видавлюються, при цьому немає супровідної жестикуляції. Буває, що активний словник може бути великим, але слова часто не пов'язані між собою.

Затримка розвитку мовлення в одних осіб має певний і виражений характер, у інших – імітується відмовою користуватися мовленням, у третіх – має плинний характер і швидко долається, у деяких з них виявляється, навпаки, ранній розвиток мовлення [12].

Надзвичайно характерне стереотипне закріплення певних мовленнєвих висловів за конкретними ситуаціями. Так, дитина начебто запитує (судячи за інтонацією): «Не хочеш? Не хочеш?» Насправді, вона відтворює те запитання, з яким до неї звертаються, коли прагнуть дізнатися про її бажання, і за цим виразом приховане значення «я не хочу» або ж «я хочу», залежно від форми поведінки та інтонації.

Схема мовлення аутичних дітей малорухома, спостерігають вади зв'язного мовлення, своєрідне модулювання та інтонування [13]. Дитині складно контролювати гучність свого голосу; її мовлення

сприймають як «дерев'яне», «механічне», фрази ригідні й штаповані, утрирована правильність використання слів і зворотів («попугайне», «графофонне» мовлення), перевага одних слів і зворотів та уникання інших.

Один з найавторитетніших дослідників розладів аутичного спектру В.Є. Каган [13] характеризує аутизм саме через недостатність спілкування, що є наслідком первинних структурних порушень чи нерівномірності розвитку передумов спілкування та вторинної втрати регулятивного впливу спілкування на мислення й поведінку.

Також таким дітям притаманна непослідовність мовленнєвих проявів. Діти, які вміють говорити, говорять тільки тоді, коли самі вважають за потрібне. Інколи у них начебто вириваються фрази, яких ні до того, ні після того ніколи не вимовляли. У разі порушення цілеспрямованого комунікативного мовлення можливе захоплення окремими мовленнєвими формами, постійна гра звуками, складами та словами, римування, співи, декламування віршів [14, с. 240].

Фактично для таких дітей, як правило, не є мотивацією схвалення або похвала педагога тобто вираз задоволення на його обличчі коли дитина виконує якесь завдання. Тому перші спроби розвитку вербальних оперантів обов'язково повинні припускати використання не соціально освітнього підкріплення. Такі підкріплення часто бувають досить неприродними, наприклад: в якості заохочення використовується цукерки або інші матеріальні нагороди [6].

Комунікаційне втручання в дитинстві було б гарною відправною точкою для запобігання порушень мови і пізнання, а також для покращення комунікативних навичок. Існують деякі ранні навички, на які потрібно звернути особливу увагу: інтервенційні підходи встановлення і підтримування зорового контакту, спільна увага, імітація і соціальні посилення, які всі призводять до взаємного реагування і забезпечують багате середовище для навчання.

Щодо розвитку комунікації у дітей з РАС, пропонуємо педагогам, психологам та батькам таких дітей, наступні рекомендації, що лежать в основі навчання комунікації дітей з РАС:

1) створіть безліч можливостей для спілкування. Якщо ми проаналізуємо, як проходить день з учнями, то виявиться, що він складається з послідовностей у вигляді розкладу, почергових переходів з одного класу в інший, час на обідню перерву та інше;

2) в рамках кожної з дій ми повинні передбачити можливості для спілкування створюючи ситуації в яких дитина ймовірно чогось захоче, щоб ми змогли навчити її як за допомогою спілкування вона може отримати бажане;

3) ми визначаємо, що може захотіти дитина в процесі

виконання поточної діяльності і робимо так щоб цей предмет пропав на досить довгий час щоб у дитини з'явилося бажання і потреба в цьому предметі;

4) для того щоб предмети пропали ми повинні організувати навколишнє оточення таким чином щоб вони не були легко доступні, наприклад: улюблену іграшку дитини ми кладемо на полицю щоб їх було видно але до неї не можна було б дотягнутися ми кладемо її улюблену їжу в контейнерах який вона не може відкрити;

5) коли ми бачимо що дитина цікавиться контейнерним предметом ми витягуємо максимальну користь з цього інтересу навчаючи дитину спілкуванню (ця стратегія відома як «епізодичне навчання»), широко застосовується вже багато років для навчання самих різних учнів);

б) дізнайтеся якими вміннями вже володіє ваш учень щоб планувати навчання наступному навичку. Коли ми навчаємо нашого учня попросити про що-небудь, ми повинні знати як він робить це зараз. Якщо він вміє просити предмети за допомогою одного слова навчіть його використовувати цілу фразу [15, с. 53-55].

При розгляді даної тематики, необхідно звернути увагу на способи підтримуючої (додаткової і альтернативної) комунікації при роботі з дітьми з РАС. Підтримуюча комунікація - це всі способи комунікації, що доповнюють або замінюють звичайну мову людини, яка не здатна спілкуватися так, щоб її зрозуміли інші. Основне правило альтернативної комунікації: «Людина повинна мати можливість сказати, що хоче, тим способом і з тією швидкістю, з якою може» [16, с. 22].

Альтернативна комунікація може:

- використовуватися постійно;
- тимчасово, або частково заміщати мову;
- використовуватися як допоміжний засіб для поліпшення оволодіння мовою [16].

Навчання дітей і дорослих, у яких відсутнє або утруднене мовлення, завдяки альтернативним способам комунікації може поліпшити якість їх життя, підвищити їх самоповагу і контроль над власним життям і дати можливість відчувати себе рівними в суспільстві. Крім того, людям з важкими руховими порушеннями опанувати мову і комунікацією може бути легше, ніж іншими навичками [17]. До вибору системи альтернативної комунікації треба підходити з урахуванням багатьох аспектів. Система повинна полегшувати повсякденне життя, дозволяти людині в меншій мірі відчувати себе інвалідом і більше керувати власним життям. Отже, вибір системи комунікації повинен

будуватися на ситуації людини в цілому. Більшості людей, які мають потребу в засобах альтернативної комунікації, також потрібні і інші види допомоги. Введення нової системи комунікації має бути скоординовано з усіма іншими послугами, такими, як освіта, навчання, психологічна чи соціальна допомога тощо. Навчання мови і комунікації не повинні бути ізольовані від інших форм терапії і підтримки [18].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

В результаті проведеного аналізу особливостей розвитку та спілкування дітей з аутизмом, можна відзначити, що процес формування комунікативних навичок у дітей з РАС, залежить від індивідуально-особистісних особливостей дитини, віку з якого почався процес формування комунікативних навичок і методичного інструментарію, який вибрав фахівець для роботи з дітьми.

Також, варто підкреслити, що використання методів альтернативної комунікації для організації взаємодії з дітьми з РАС, сприяють налагодженню контакту між дітьми і дорослими. За допомогою додаткової комунікації діти можуть висловлювати власні потреби, що значно полегшує розуміння і взаємодію дитини і оточуючими її дорослими. Оскільки процес інклюзивного навчання в Україні набирає оберти, тому більш глибоке вивчення особливостей розвитку та комунікації дітей з РАС, потребує детального їх дослідження та вдосконалення методів та прийомів їх розвитку.

Література

1. Башмакова С. Б. Современное состояние проблемы модернизации специального образования в России. Вестник Вятского государственного университета. 2014. № 12. С. 214.
2. Frost L. & Bondy A. An introduction to PECS: The Picture Exchange Communication System. [video recording]. Newark, DE: Pyramid Educational Consultants, 1998.
3. Лебединская К. С., Никольская О. С., Баенская Е. Р., Либлин М. М. и др. Дети с нарушением общения. Москва, 1989. 95 с.
4. Ильин В. П. Психология общения и межличностных отношений. Санкт-Петербург, 2009. С. 14.
5. Никольская О. С. Развитие клинико-психологических представлений о детском аутизме. Альманах Института коррекционной педагогики. 2014. № 18. URL: <https://alldef.ru/ru/articles/almanah-18/razvitie-kliniko-psihologicheskikh-predstavlenij-o> (дата звернення: 21.04.2021).
6. Bondy A., Frost L. A picture's worth: PECS and other visual communication strategies in autism. Bethesda, MD: Woodbine House. 2002. 150 p.
7. Novak G., & Pelaez M. Autism: A behavioral-systems approach. In J. A. Mulick & E. A. Mayville (Eds.), Behavioral foundations of effective autism treatment. Cornwall-on-Hudson, New York : Sloan Publishing. 2010. p. 5-43.
8. Нуриева Л. Г. Развитие речи у аутичных детей : метод. разраб. Москва, 2006. 112 с.
9. Никольская О. С. Проблемы обучения аутичных детей. Дефектология. 1995.

№ 2. С. 8-17.

10. Скрипник Т. В. Феноменология аутизму : Монография. Київ, 2010. 320 с.
11. Питере Т. Аутизм: От теоретического понимания к педагогическому воздействию. Москва, 2003. 238 с.
12. Магютина А. А. Альтернативные средства общения, используемые в коррекционной работе с не говорящими детьми. Актуальные вопросы современной педагогики: материалы VI междунар. науч. конф. Уфа, 2015. С. 188-190.
13. Каган В. Е. Аутизм у детей. Ленинград, 1981. 223 с.
14. Исаев Д. Н., Каган В. Е. Аутистические синдромы у детей и подростков: механизмы расстройств поведения. Психология аномального развития ребенка: Хрестоматия: в 2 т. - 2-е изд., стер. Т. 2 / под. ред. В. В. Лебединского, М. К. Бардышевской. - Москва, 2006. С. 466-473.
15. Communication-based intervention for problem behavior: a user's guide for producing positive change / by Edvard Carr, et. al. New York : Brookes Publishing Co., Inc. 2000. 251 p.
16. Расстройство аутического спектра: Всемирная организация здравоохранения. 2016. URL: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/autism-spectrum-disorders/ru> (дата звернения: 20.04.2021).
17. Никольская О. С. Психологическая коррекция раннего детского аутизма. Журнал невропатологии и психиатрии. 1980. № 10. С. 1542-1544.
18. Мухина В. С. Аутизм как компонент психического или личностного развития на этапах детства, отрочества, юности. Научный электронный журнал «Развитие личности». 2002. № 3. С. 103-112.

References

1. Bashmakova S. B. Sovremennoe sostoyanie problemy modernizacii specialnogo obrazovaniya v Rossii. Vestnik Vyatskogo gosudarstvennogo universiteta. 2014. № 12. S. 214.
2. Frost L. & Bondy A. An introduction to PECS: The Picture Exchange Communication System. [video recording]. Newark, DE: Pyramid Educational Consultants, 1998.
3. Lebedinskaya K. S., Nikolskaya O. S., Baenskaya E. R., Libling M. M. i dr. Deti s narusheniem obsheniya. Moskva, 1989. 95 s.
4. Ilin V. P. Psihologiya obsheniya i mezhlichnostnyh otnoshenij. Sankt-Peterburg, 2009. S. 14.
5. Nikolskaya O. S. Razvitie kliniko-psiologicheskikh predstavlenij o detskom autizme. Almanah Instituta korrekcionnoj pedagogiki. 2014. № 18. URL: <https://alldef.ru/ru/articles/almanah-18/razvitie-kliniko-psiologicheskikh-predstavlenij-o> (data zvernennia: 21.04.2021).
6. Bondy A., Frost L. A picture's worth: PECS and other visual communication strategies in autism. Bethesda, MD: Woodbine House. 2002. 150 p.
7. Novak G., & Pelaez M. Autism: A behavioral-systems approach. In J. A. Mulick & E. A. Mayville (Eds.), Behavioral foundations of effective autism treatment. Cornwall-on-Hudson, New York : Sloan Publishing. 2010. p. 5-43.
8. Nurieva L. G. Razvitie rechi u autichnyh detej : metod. rozrab. Moskva, 2006. 112 s.
9. Nikolskaya O. S. Problemy obucheniya autichnyh detej. Defektologiya. 1995. № 2. S. 8-17.
10. Skrypnik T. V. Fenomenolohiia autyzmu : Monohrafiia. Kyiv, 2010. 320 s.
11. Pitere T. Autizm: Ot teoreticheskogo ponimaniya k pedagogicheskomu vozdejstviyu. Moskva, 2003. 238 s.
12. Magutina A. A. Alternativnye sredstva obsheniya, ispolzuemye v korrekcionnoj

rabote s ne govoryashimi detmi. Aktualnye voprosy sovremennoj pedagogiki: materialy VI mezhdunar. nauch. konf. Ufa, 2015. S. 188-190.

13. Kagan V. E. Autizm u detej. Leningrad, 1981. 223 s.

14. Isaev D. N., Kagan V. E. Autisticheskie sindromy u detej i podrostkov: mehanizmy rasstrojstv povedeniya. Psihologiya anomalnogo razvitiya rebenka: Hrestomatiya: v 2 t. - 2-e izd., ster. T. 2 / pod. red. V. V. Lebedinskogo, M. K. Bardyshevskoj. - Moskva, 2006. S. 466-473.

15. Communication-based intervention for problem behavior: a user's guide for producing positive change / by Edvard Carr, et. al. New York : Brookes Publishing Co., Inc. 2000. 251 p.

16. Rasstrojstvo auticheskogo spektra: Vsemirnaya organizaciya zdavoohraneniya. 2016. URL: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/autism-spectrum-disorders/ru> (data zvernennia: 20.04.2021).

17. Nikolskaya O. S. Psihologicheskaya korrekciya rannego detskogo autizma. Zhurnal nevropatologii i psihiatrii. 1980. № 10. S. 1542-1544.

18. Muhina V. S. Autizm kak komponent psihicheskogo ili lichnostnogo razvitiya na etapah detstva, otrochestva, yunosti. Nauchnyj elektronnyj zhurnal «Razvitie lichnosti». 2002. № 3. S. 103-112.

Paper received/Надійшла : 17.04.2021